

Nazorat savollari:

1. O‘simliklar dunyosi tabiatda qanday ahamiyatga ega?
2. Yer yuzida qancha tur o‘simliklar bor?
3. O‘zbekiston o‘simliklar dunyosida qancha o‘simliklar turi mavjud?
4. “Qizil kitob” haqida fikr yuriting.
5. O‘zbekistonda o‘simliklarni muhofaza qilish borasida davlatimiz tomonidan qanday ishlar olib borilmoqda?
6. Hayvonot dunyosining qanday ahamiyati bor?
7. O‘zbekiston hayvonot olamida qancha tur hayvonlar bor?
8. O‘zbekistonda hayvonot olamini muhofaza qilish borasida qanday ishlar olib borilmoqda?

GLOSSARIY

Glossary		
Genefund or genetic fund	Genofond yoki genetik fond	Genofond yoki genetik fond [yun. <i>genos</i> -avlod kelib chiqish, va lot. <i>fonus</i> -asos] - individlar guruhi genlari to'plamidagi nasliy axborot. Ba'zida G. deb barcha tirik organizm turlari majmui tushuniladi.
Dominant	Dominant	Dominant [lot. <i>dominantis</i> - ustun keluvchi] - muayyan hamjamoada miqdor jihatidan, odatda, yaqin shakl har holda ekologik piramidaning yohud o'simlik tarqalish sathining (yarusining) bir xil turuvchi o'simliklariga nisbatan ustun keluvchi <i>tur</i> .
Flora	Flora	Flora – muayyan hududni egallagan barcha o'simlik turlarining tarixan tarkib topgn va rivojlanib kelayotgan guruhi. Atama O'simlik to'plami va O'simliklar qoplamalari atamalari bilam bir xil ma'noni anglatadi.
Endemic	Endem	Endem - [yun, <i>endemos</i> mahalliy] – faqat aynan shu mintaqada yashaydigan biologic tur.
Fauna	Fauna	Fauna [lot. <i>fauna</i> – qadimgi Rim mifologiyasida dala va o'rmonlar xukmdori, chorvalar homiysi] – muayyan hududda yashagan (yoki yashashayotgan) barcha hayvon turlarining evolutsiya jarayonida tarixan shakillangan majmuasi. Hayvonot olamining iborasi bilan bir xil ma'noni anglatadi.
Extincting species	Qirilib borayotgan turlar	Qirilib borayotgan turlar – biologik hususiyatlar hozirgi zamon tabiiy yoki inson tomonidan o'zgartirilgan yashash sharoitlarga mos kelmaydigan, ularga moslashish qobilayati esa tugab-bitgan turlar (qar. adaptatsiya). Q.b.t insonning ko'magisiz halokatga mahkum. Odatda Q.b.t qizil kitoblarga kiritiladi; ularga nisbatan maxsus chora tadbirlar ko'riladi. Yana qar. Yo'q bo'lib ketayotgan tur.
Ecological tolerance	Ekologik tolerantlik	Ekologik tolerantlik – organizmning atrof-muhitning salbiy ta'siriga badosh berish qobiliyati.
Areal	Areal	Areal [Lot. <i>area</i> -maydon, makon] - o'rganilayotgan ob'ektlar yoki hodisalar tarqalgan hudud yoki akvatoriya (turning A. , landshaft tipi A. , antropogen ta'sirning A.)

Tavsiya etilgan adabiyotlar ro'yxati

Asosiy adabiyotlar

1. To'xtayev A.S. "Ekologiya" T.: "O'qituvchi" 1998. o., quv qo'llanma. 28.081ya13T98. U-5344
2. To'xtayev A.S. , Hamidov A. "Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish" T.: "O'qituvchi" 1994. o., quv qo'llanma. 28.08ya72T98. U-5053
3. Ergashev A., Ergashev T. "Ekologiya, Biosfera, va tabiatni muhofaza qilish". T.: «Yangi asr avlodi» 2005. o., quv qo'llanma. 28.081YE67. U-6309
4. Ergashev A. "Umumiy ekologiya". T.: «O'zbekiston» 2003. o., quv qo'llanma. 28.081ya73YE74. U-5936
5. Sultonov P.S., Ahmedov B.P. "Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish asoslari". T.: "G., G., ulom" 2006. o., quv qo'llanma. 20.1S96 U-6453

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Beknazov R.U., Novikov Y.V. O'xirana prirodi. T. «O'qituvchi». 1995.
2. O'zbekiston Respublikasi Qizil kitobi, 1 tom O'simliklar, T.: «Chinor ENK», 2019.
3. O'zbekiston Respublikasi Qizil kitobi, 2 tom Hayvonot olami, T.: «Chinor ENK», 2019.

**O`SIMLIK VA
HAYVONOT
DUNYOSI
MUHOFAZASI**

Reja:

- **1. O'simlik va hayvonot olamining sayyoramizdagi o'rni.**
- **2. O'simlik va hayvonlarning inson hayotidagi ahamiyati.**
- **3. Hozirgi davrda o'simlik va hayvonlarning kamayib ketish sabablari.**
- **4. O'simlik va hayvonot olamini muhofaza qilish choralari.**

O'simlik olamining sayyoramizdagi o'rni.

- Yerdagi hayotning birlamchi manbai hisoblanadi.
- Sayyoramizdagi kislorod manbai
- Iqlimni yumshatuvchi omil
- Tuproqni unumdorligini ta'minlash va uni eroziyadan saqlash

Hayvonot olamining sayyoramizdagi o'rni.

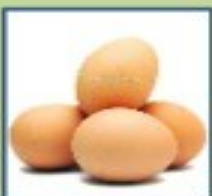
- Tabiatda moddalar aylanishini ta'minlashda ishtirok etadi
- O`simliklarni changlantirib, ularning hosildorligini oshiradi
- Suv havzalarini tozalovchi omil
- O`simliklarning tarqalishiga yordam beradi.
- Biosferada sanitarlik rolini bajaradi.
- Tuproq hosil bo`lish jarayonida ishtirok etadi.

O'simliklarning inson hayotidagi ahamiyati.

- Sanoat uchun xomashyo.
- Qurilish materialli.
- Dori-darmon tayyorlashda qo`llaniladi.
- O`simliklardan qog`oz olishda foydalaniladi.
- O`simliklar insoniyat uchun estetik zavq manbai.
- O`simliklar inson uchun oziq ovqat manbai

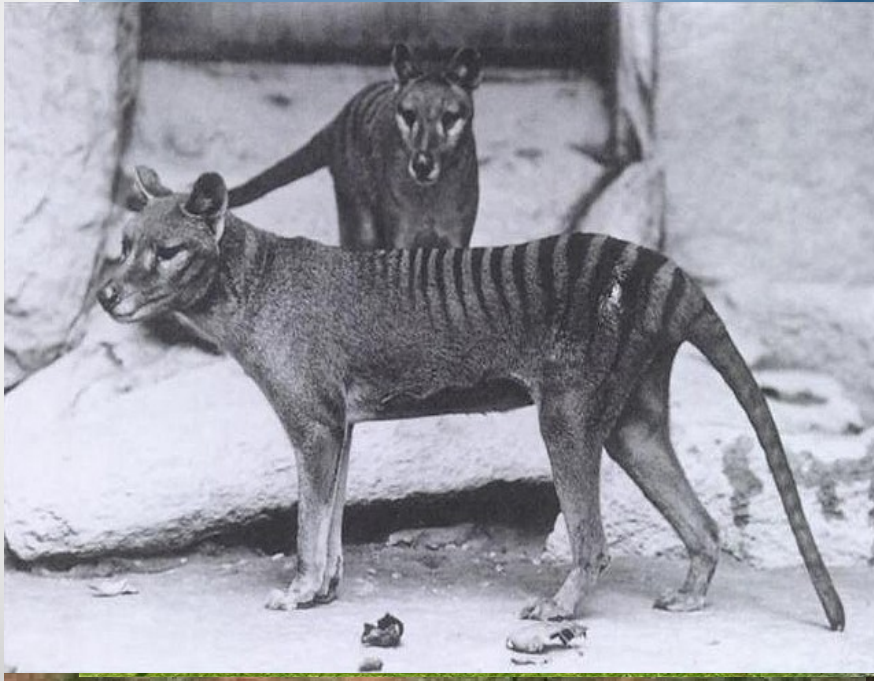
**Hayvonlarning inson
hayotidagi ahamiyati**

Hozirgi davrda o'simlik va hayvonlarning kamayib ketish sabablari.

Saibōryō no Jōgan ni ōchiu no Gakka no Jūshūshi

O'zbekiston Respublikasi "Qizil kitobi"

Kitob ikki jilddan iborat bo'lib, birinchi jildda o'simlik dunyosi, ikkinchi jildda esa hayvonot dunyosi – ya'ni O'zbekiston Respublikasidagi noyob va yo'qolib ketish xavfi ostida turgan o'simlik va hayvonot turlari haqida asosiy ma'lumotlar keltirilgan.

984-yilda chop etilgan O'zbekiston Respublikasi Qizil kitobining birinchi nashrida 163 tur ro'yxatga olingan bo'lsa, 1998-yilda (ikkinchi nashr) 301 tur kiritilgan. 2006-yilgi nashrida muhofazaga olingan o'simlik turlari soni 305 tani tashkil etgan.

- Yangi tahrirdagi Qizil kitobga (flora) amaldagi Qizil kitob ro'yxatidan (2009) 8 ta tur chiqarilgan holda, (bu bilan 0 kamyoblik maqomiga ega bo'lgan turlar 19 tadan 10 tagacha qisqaradi), 15 ta tur kiritilganligining guvohi bo'lishimiz mumkin. Ushbu yangi nashrda umumiy muhofazaga muhtoj bo'lgan, yo'qolib ketish arafasida turgan kamyob 314 o'simlik turlarini o'z ichiga olgan.
- Qizil kitobning amaldagi (fauna) - 2019-yildagi nashriga jami 188 ta tur (kenja turlar bilan birga) kiritilgan. Ulardan 23 tasi (kenja turlar bilan 24) sut emizuvchilar, 48 tasi (kenja turlar bilan 51) qushlar, 16 tasi sudralib yuruvchilar, 17 tasi (kenja turlar bilan 18) baliqlar, 3 tasi halqasimon chuvalchanglar, 14 tasi (kenja turlar bilan 15) mollyuskalar va 60 tasi (kenja turlar bilan 61) bo'g'imoyoqlilar.

Maxsus muhofazaga olingan hududlar

Qizilqum davlat qo'riqxonasi

Kitob davlat geologiya qo'riqxonasi

Zomin davlat qo'riqxonasi

**E'TIBORINGIZ UCHUN
RAHMAT!**

7- MAVZU: O'SIMLIKLAR VA HAYVONOT DUNYOSINI MUHOFAZA QILISH

Reja:

- 1. O'simlik va hayvonot olamining sayyoramizdagi o'rni.**
- 2. O'simlik va hayvonlarning inson hayotidagi ahamiyati.**
- 3. Hozirgi davrda o'simlik va hayvonlarning kamayib ketish sabablari.**
- 4. O'simlik va hayvonot olamini muhofaza qilish choralari.**

Tayanch tushunchalar: fotosintez, oziq zanjirlari, noyob va yo'qolib borayotgan turlar, bioxilma-xillik, Qizil kitob, qo'riqxonalar, buyurtmaxonalar, milliy bog'lar.

1. O'simlik va hayvonot olamining sayyoramizdagi o'rni.

O'simlik va hayvonlar Yerning – hayot qobig'i, biosferaning asosiy komponentlaridan bo'lib, tabiiy resurslar orasida alohida o'rinni egallaydi. Oqilona foydalanilganda o'simlik va hayvonlar tiklanadigan va cheksiz mahsulot beradigan manbaga aylanishi mumkin. Biosferadagi o'ziga xos tabiiy muvozanat ko'p jihatdan o'simlik va hayvonlarning biologik rang-barangligini saqlashi bilan bog'liqdir.

O'simliklar dunyosi Yerdagi hayotning birlamchi manbai hisoblanadi. Ular yiliga 380 mlrd.tonna organik modda hosil qiladi, buning 330 mlrd.tonnasi dengiz va okean o'simliklariga, 40 mlrd.tonnasi o'rmonlarga, 8-10 mlrd. tonnasi o'tloqlarga to'g'ri keladi. O'simliklar yer yuzidagi hayotning asosi hisoblanadi. O'simliklar fotosintez jarayoni natijasida havodan karbonat angidrid gazini yutib, kislorod chiqaradi.

O'simliklar havoni xushbo'y hid, fitonsid deb ataluvchi uchuvchan moddalar bilan boyitib, kasallik tarqatuvchi bakteriyalarni qirib tashlaydi. Ular xilma-xil shovqinlarni so'ndiradi va changlarni yutib qoladi. Havoda kislorod miqdorining doimo yetarli darajada mavjud bo'lib turishini ta'minlab, kishilar hayoti uchun eng yaxshi mikroiklimni vujudga keltiradi. Olimlarning aniqlashicha, 1 gektar 20 yoshli qarag'ayzor har yili 9,35 tonna CO₂ ni yutib, 7,25 O₂ chiqaradi. 1 ga maydonga o'rtacha 60 yoshli qarag'ayzor yiliga 10 tonna O₂ ajratib chiqarsa, 40 yoshli emanzor 14 tonnaga yaqin O₂ ni ajratib chiqaradi. Quyoshli issiq kunlarda 1 gektar o'rmonzor 220-230 kg CO₂ ni yutib, 180-220 kg O₂ ajratadi. O'rmonlar tabiiy muhitni tozalovchi, atmosfera va gidrosfera muvozanatini saqlovchi vosita. Hisoblashlarga qaraganda 1 gektar oq qayin o'rmoni 1 kunda 47 ming litr suvni

bug'ga aylantiradi. Bu suvni tozalash, havoni namlantirish va yog'in yog'ishiga imkon yaratilishi demakdir. O'rmonlar o'ziga xos suv omborlaridir.

Shuningdek hayvonlar biologik resurslarning ajralmas bir qismi bo'lib, tabiatda modda va energiya almashinuvida ular muhim rol o'ynaydi. Hayvonlar o'simliklar bilan uzviy aloqada bo'lib turadi. Hayvonlar biosferaning eng asosiy qismi bo'lib, o'simliklar bilan birgalikda geografik qobiqda kimyoviy elementlarning migrasiyasida katta rol o'ynaydi. Hayvonlar organik moddalardan quyosh energiyasi ta'sirida o'simliklar vujudga keltirgan tayyor organik mahsulotlarni iste'mol qiladi. Bir-birlari va o'simliklardan oziqlangan hayvonlar biologik hamda sayyoramiz modda almashinuvida aktiv qatnashadi.

Dengizda bir va ko'p hujayrali hayvonlarning qattiq chig'anoqlaridan chiqindi jinslar (bo'r, ohaktosh) vujudga keladi. Marjon poliplarning faoliyati natijasida okeanning sayyoz, iliq suvli katta hududlarida asosan tropik kengliklarida marjon orollari paydo bo'lgan. Hayvonlarning (yumaloq chuvalchanglar, tuproq chuvalchanglari, chumolilar, qo'ng'izlar, sut emuizuvchilarning ayrim turlari) nurash prosessida va ayniqsa tuproq hosil bo'lishda ahamiyati katta. Ayrim hayvonlar (ko'pchilik hasharotlar, ayrim qushlar va ko'rshapalak) o'simliklarni changlatadi, ba'zi hayvonlar, qushlar o'simlik urug'larini tarqatadi. Hayvonlar hayoti o'simliklar hayoti bilan chambarchas bog'langan bo'lib, hayvonlar sonining o'zgarishi bilan o'simliklar bilan o'simliklar soni ham o'zgaradi. O'simliklar hayotida bo'ladigan o'zgarishlar esa hayvonlarning yashashga, rivojlanishga va tarqalishiga ta'sir etadi.

2. O'simlik va hayvonlarning inson hayotidagi ahamiyati.

Insonning kundalik hayotida ham o'simliklarning ahamiyati juda katta. Shuningdek, o'simliklar muhim tabiiy geografik omil sifatida Yer yuzidagi suv oqimiga, bug'lanishga, tuproqda nam saqlanishida, atmosferaning pastki qismidagi havo oqimiga shamolning kuchi va yo'nalishiga, hayvonlarning hayotiga katta ta'sir etadi.

O'simliklar jamiyat uchun behisob oziq-ovqat, xom ashyo, dori-darmon, qurilish materiallari va boshqa sohalarning asosiy manbaidir.

O'simliklar har xil kiyim-bosh, ichimliklar tayyorlash uchun shuningdek, chorva mollari uchun asosiy ozuqa manbai bo'lib ham hisoblanadi, insonlarga zavq-shavq beradigan estetik lazzat sifatida ham ahamiyatlidir. Yer sharida mavjud bo'lgan 500 ming o'simlik turining 6000 turidan inson kundalik hayotda foydalanadi. Shundan 1500 turi dorivor o'simlik sifatida ahamiyatga ega. O'zbekistonda 4148 tur o'simlik mavjud bo'lib, shundan 577 tasi dorivor o'simliklar, 103 turi bo'yoqdor o'simliklar, 560 turi efir moyli o'simliklar hisoblanadi.

Insonning o'simliklarga ijobiy va salbiy ta'siri ajratiladi. O'rmonlarni tiklash, ko'kalamzorlashtirish, o'simliklarning serhosil navlarini yaratish va boshqalar ijobiy ta'sirga kiradi. Insonning salbiy ta'siri oqibatida sayyoramizdagi o'rmonlarning 2/3 qismi yo'q qilingan, ko'plab qimmatli o'simlik turlari yo'qolib ketgan. Yangi erlarni o'zlashtirish, atrof muhitning ifloslanishi oqibatida yuzlab o'simlik turlari yo'qolmoqda. O'simliklardan har xil yo'nalishlarda tartibsiz foydalanish natijasida ularning turlari kamayib noyob o'simliklarga aylanib bormoqda.

Hayvonlarning ko'pchiligi xalq xo'jaligi ishlab chiqarish uchun texnikaviy xom ashyo hisoblanadi. Qishlok ho'jalik hayvonlari, baliqlar, mo'ynali hayvonlar, turli-tuman yovvoyi hayvonlar jumlasidandir. Yovvoyi hayvonlar xonakilashtirishning bitmas-tuganmas manbaidir.

Hozirgi paytda mo'ynali hayvonlar (sobol, norika, shimol tulkisi, tulki) xonakilashtirilmoqda, los, tuyaqush, qirg'ovul, oq kaklik va boshqalar qo'lga o'rgatilmogda. Afrika, Avstraliya va Janubiy Kaliforniyada tuyaqush firmalari tashkil etilgan. O'tgan asrning oxirlaridayoq viloyatining o'zidagina xonakilashtirilgan tuyaqushlarning soni 200000 ga etgan.

Bundan tashqari hayvonlarda har xil dori-darmonlar olinadi. Hayvonlarning ma'lum turlari ekinlar, inson va ba'zi bir hayvonlar uchun zararli bo'lsa, boshqa bir turlari insoniyat uchun koni foydadir. Ammo hayvonlarning ayrim turlariga baho ularni tabiat uchun mutlaqo foydali yoki mutlaqo zararli deb bo'lmaydi. Masalan : chug'urchiq yoz davrida juda ko'p hasharotlarni iste'mol qilib foyda keltirsa, kuz oylarida mevali bog'larga ziyon etkazadi.

Avstraliyada kora (kakadu) to'tiqushni qarag'ay urug'ini ko'plab eyishda va to'kib yuborishida ayblab yaqin vaqtlargacha kirib yuborilayotgan edi. Keyinchalik juda aniq tekshirishlar va izlanishlar natijasida shu narsa aniqlandiki, to'tiqush o'zi uzib tushirgan urug'ning ma'lum qisminigina eb, qolgani yana unib chiqar ekan. Shuningdek to'tiqush tushirgan qarag'ay bujurini (tunsiz yong'oq) kam mehnat sarflab terib olish mumkin ekan. Shundan keyingina qora to'tiqushni foydali qush sifatida himoya qilishga kirishildi.

Zaharli ilonlarni yaqin vaqtlargacha ko'plab ushlanar va o'ldirib yuborilar edi. Masalan: Hindistonning Ragnogari rayonida qabul punktlariga yiliga o'rtacha 225000 dona, narxi oshirilgandan keyin esa sakkiz kun ichida 115000 dona ilon o'ligi topshirilgan. Ilonlarni qirib yuborilgan joylarda sichqon va boshqa kemiruvchi hayvonlar juda tez ko'payib ketdi, natijada g'alla hosili kamaydi, kishilar o'rtasida o'lat, tuleremiya, sariq kasali kupaydi. Ilon zahrining medisidan keyin katta ahamiyatini va ilonlarning tabiatdagi ayrim zararli hayvonlarni qirishdagi rolini hisobga olib, ilonlar endilikda davlat nazorati ostida muhofaza qilinmoqda. Hozirda yirtqich hayvonlarni butunlay yo'qolib ketishiga chek

qo'yilmoqda, kamayib qolganlarini maxsus joylarda ko'paytirish choralari ko'rilmogda. Masalan: bo'rilar va qirg'iylarni qirib yuborishga chek qo'yildi. Baliq xo'jaligida cho'rtan baliqlarini qirib yuborish ham noto'g'ri ekanligi aniqlandi.

Demak, har qanday hayvon turi inson uchun bevosita yoki bilvosita ahamiyatga ega bo'lganligi uchun ularni qirib yuborishga chek qo'yish kerak.

3. Hozirgi davrda o'simlik va hayvonlarning kamayib ketish sabablari.

Atrof muhitni, shu jumladan o'simlik va hayvonot olamini muhofaza qilish muammosi hozirgi davrda ekologik muammolarning eng muhim masalalaridan biri bo'lib qoldi, chunki kishilar tabiatdan keragidan ortiq foydalanib, uning tabiiy manzarasini o'zgartirib, asrlar davomida vujudga kelgan hamjamoalarga salbiy ta'sir ko'rsatmogda. Natijada o'simlik va hayvon turlarining ko'plab yo'qolib ketish xavfi tug'ilmogda. O'simlik va hayvon turlarining bunday yo'qolib ketishi inson uchun tiklab bo'lmaydigan salbiy oqibatlariga sabab bo'lishi mumkin.

Dunyo okeani dengiz hayvonlariga nihoyatda boy muhitdir. Akademik V.G.Bogorovning ma'lumotlariga ko'ra dunyo okeani suvlaridagi baliqlarining umumiy massasi 1 mlrd. tonna, okeandagi barcha biomassa (plankton, suv o'tlar va boshqalar) 36 mlrd tonnaga tengdir. Dunyo bo'yicha hayvonlardan olingan moylar 40% ni tashkil etadi. Kishilarning oziqlanishi rasionida muhim element bo'lgan oqsilning asosiy manbai go'sht va baliqdir. Umuman olganda kishilar hayvonlardan har yili oqsilga boy bo'lgan 180 mln. tonnadan ortiq oziq-ovqat xom ashyo olmogdadir, ya'ni sayyoramizdagi har bir kishi 1 yilda 50 kg hayvon mahsulotini iste'mol qilmogda.

O'rmonlar maydonining o'zgarishi, suv inshootlari qurilishi, shaharlarning paydo bo'lishi, atmosfera havosining o'zgarishi bilan er yuzasi landshaftlari o'zgarmogda. Ayrim territoriyalarda hayvonlarning ba'zi turlari kishilar tomonidan vujudga keltirilgan madaniy landshaftlarga juda moslashib borayotir. Uy sichqoni, dala sichqoni va kulrang kalamush shular jumlasidandir. Ayrim hayvon turlari madaniy landshaft sharoitiga moslasha olmay yo'qolib ketayotir, masalan: bir vaqtlar keng tarqalgan dala sug'urlari dalalar o'zlashtirilishi bilan kamayib ketmogda.

Hozirda qushlarning taxminan 150 turi va kenja turi yo'qolib ketgan hamda 100dan ortiq turi yo'qolib ketish arafasida turibdi. Sut emizuvchilardan 106 turi yo'q bo'lib ketgan. Hozirgi kunda umuman hayvonlarning 600 ga yaqin turi yo'q bo'lish arafasida turibdi.

Ayniqsa, yirik hayvonlarning tabiiy kamayib ketishi geografik landshaft va iqlimiy sharoitlarning o'zgarishi bilan bog'liq. Kishilar mamont, junli nasorog, g'or ayig'i kabi yirik hayvonlarni ovlayverib qirib yuborgan. Qirib yuborilgan hayvonlarni turi va soni sivilizasiya kuchli taraqqiy etgan YEropa mamlakatlariga

to'g'ri keladi. Hozirgi qora mollarni ajdodi yovvoyi tarpanni odamlar qirib yuborganlar, o'rmonlar maydonining qisqarib borishi bilan zublarni soni kamayib ketdi. 1892 yil zublarni faqat Belaya Veja pushchasida 375 bosh qolgan. Ko'p ov qilishdan tog' echkisi hamda serna (yovvoyi echki) ning ba'zi turlari yo'qolib ketgan, fil, arslon, ayiq va bo'ri juda kam qolgan. Ayrim yirtqich qushlar (tasqara, boltayutar, burgut, shunqor) kamayib ketgan. XIX asr oxirlarida AQShda sayyor kaptarlarni ko'p bo'lgan. Keyinchalik kishilar ularni qirib yuborishgan. Ularning oxirgi vakili urg'ochi kaptar 1914 yilda hayvonot bog'ida o'lgan. Hozirda oq qanotli Amerika turnasi yo'q bo'lish arafasida turibdi. Laylaklar ham kamayib ketmoqda. 1844 yilda dengiz qushlaridan qanotsiz gagarkaning oxirgi nusxasini topishgan. Yirik hayvon hisoblangan bizon ham kamayib, Yellouston milliy parkida 635 ta qoldi xolos. AQSh sharqidagi vapiti bug'usi, tundra bug'usi, panshaxa shoxli antilopa va boshkalar yo'q qilindi.

AQShning Alabama shtatida ilonning 3 turi, Luizana shtatida baqaning 4 turi zaharli kimyoviy moddalar ta'siridan nobud bo'ldi. Shimoliy Amerikaning janubi-g'arbida baliqning 7 turi yo'q qilindi. Yana shinshila (kalamush turi) mo'ynasi qimmatbaho bo'lganligi uchun qirib yuborildi. Endilikda shinshila kataklarda urchitilmoqda.

Galapagos orollaridagi endemik hayvon turlari kaltakesaklar, toshbaqalar, ispanlar olib kelgan cho'chqalar bu hayvonlarni tuxumlarini kavlab eyishi natijasida kamayib ketdi.

Bundan tashkari, Hindiston karkidoni qirilib ketdi, ikki shoxli sumatra va bir shoxli yava karkidonlaridan sanoqli qoldi xolos. Karkidon, fil va jirafalar soni kamayib ketdi. Sut emizuvchilardan va qushlardan quyidagilar umuman yo'q bo'lib ketdi. M: tarpan, dengiz sigiri, antilopa, havorang ot, kvagra, evropa ibisi, sayyor kaptar, karolin to'tiqushi, qanotsiz gagarka.

4. O'simlik va hayvonot olamini muhofaza qilish choralari.

Noyob va yo'qolib borayotgan turlarning muhofazasiga e'tiborni kuchaytirish uchun 1966 yili Tabiatni Muhofaza qilish Xalqaro Ittifoqi tomonidan xalqaro —Qizil kitob tashkil qilingan. Qizil kitob faqatgina xatar darakchisi bo'lmay, balki muhofaza harakatlarining dasturi hamdir. O'simlik va hayvonlarni muhofaza qilish faqatgina turli davlatlar o'rtasidagi hamkorlik yo'li bilan muvaffaqiyatli olib borilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi o'ziga xos o'simlik va hayvonot dunyosiga ega so'nggi yillarda insonning xo'jalik faoliyati natijasida flora va faunaga salbiy ta'sir kuchaydi. O'zbekiston faunasi 682 tur umurtqali hayvonlar va 32484 tur umurtqasiz hayvon turlaridan iborat. 1983 yili O'zbekiston Qizil kitobining 1-jildi e'lon qilindi. O'zbekiston Qizil kitobiga umurtqali hayvonlarning 65 turi kiritilgan

bo'lib, 22 turdagi sut emizuvchilar, 33 tur qushlar, 5 tur sudralib yuruvchilar, 5 tur baliqlardan iborat. Ustyurt qo'yi, burama shoxli echki, qor barsi, buxoro bug'usi va boshqa hayvonlar yo'qolish arafasidadir.

O'zbekistonda mavjud 4 500 ga yaqin o'simlik turlarining 10-12 %i muhofaza talab (324). Eng qimmatli tog' o'rmonlarining maydoni o'nlab marta qisqarib ketgan. To'qaylar va qayir o'rmonlari ko'plab kesib tashlangan. Tabiiy yaylovlarning maydoni 6,5 mln.ga qisqargan. Shu bois 1984 yil O'zbekiston Qizil kitobining 2-jildi nashr ettirildi. Unda muhofaza qilinishi kerak bo'lgan 400 o'simliklarning 163 turi kiritilgan. Masalan, cherkez, isiriq, etmak, shovul, anzur piyoz, yovvoyi anjir, yong'oq, sumbul, bodom, lola, chinnigul va boshqa o'simliklar.

Yo'qolib borayotgan noyob hayvon turlarini yana ko'payishi xavf ostidadir. Hozirda bunday hayvon turlari davlat muhofazasiga olindi. Ayrim joylarda qimmatbaho hayvonlar zubr, daryo qunduzi, sobol, qulon, suv kalamushi uchun qo'riqhonalar tashkil etildi. M: Orol dengizidagi Borsa kelmas qo'riqhonasida sayg'oq ko'paytirilmoqda. Bodhiz qo'riqhonasida qulon (yovvoyi eshak) asralmoqda. Bundan tashqari hayvonlarni muhofaza qilishda Qizil kitob va halqaro bitimlarni ahamiyati katta. Tabiiy muhitdagi bunday o'zgarishlar dunyo mamlakatlari xalqlarini birgalashib muhofaza qilishga undamoqda. Baliq ovlash va boshqa dengiz hayvonlarini ovlash bo'yicha 70 dan ortiq shartnomalarni tuzilganligi shular jumlasidandir.

Sayyoramizdagi o'simliklar va hayvon resurslari nihoyatda katta va rang-barang, lekin bu resurslar ulardan faqat oqilona foydalanilgan vaqtdagina hamda ularning tiklanish sharoiti ta'minlangandagina kishilar jamiyati talablarini qondira oladi.

Nazorat savollari:

1. O'simliklar dunyosi tabiatda qanday ahamiyatga ega?
2. Yer yuzida qancha tur o'simliklar bor?
3. O'zbekiston o'simliklar dunyosida qancha o'simliklar turi mavjud?
4. "Qizil kitob" haqida fikr yuriting.
5. O'zbekistonda o'simliklarni muhofaza qilish borasida davlatimiz tomonidan qanday ishlar olib borilmoqda?
6. Hayvonot dunyosining qanday ahamiyati bor?
7. O'zbekiston hayvonot olamida qancha tur hayvonlar bor?

8. O‘zbekistonda hayvonot olamini muhofaza qilish borasida qanday ishlar olib borilmoqda?

9. O‘zbekiston hayvonot olamida qanday turlar yo‘qolib ketgan?